

סיכום ויכוח ג' צינה

שלום (שולי) דיכטר

האתגר - טיפול בגורמי השורש של האפליה

מזה שנים עוקב דו"ח סיכוי אחר האפליה בין יהודים לערבים בישראל, עוד מן התקופה בה צריך היה להוכיח כי היא בכלל קיימת. כיום אין צורך להוכיח כי קיימת אפליה מבנית ומוסדית. גורמי שלטון כמבקר המדינה, ואף ועדת אור - הוועדה הממלכתית שביררה את ארועי אוקטובר 2000 - הדגישו בפירוט את האפליה המבנית הקיימת בין יהודים לערבים בישראל. החובה לסגור את הפערים שנוצרו מוטלת על הממשלה, אך בינתיים מחובתם של ארגוני החברה האזרחית לחשוף את ממדי האפליה ועומקה, לנתח אותה ולהוביל את גורמי הממשל לקראת ביטולה.

על פי הדו"ח שפרשנו השנה ניכרות תוצאות האפליה בכל:

- סיכוייה של **משפחה ערבית להיות ענייה** גבוהים פי שלושה מסיכוייה של משפחה יהודית. כ-45% מהמשפחות הערביות הן עניות גם לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים, לעומת כ-15% מהמשפחות היהודיות.
- בגילאי 45-54 שיעור **ההשתתפות בכוח העבודה** של גברים ערבים הינו כ-63% לעומת 87% בקרב יהודים באותו גיל. בגילאי 55-64 40% מן הגברים הערבים משתתפים בכוח העבודה, לעומת 70% מן הגברים היהודים.
- תלמיד יהודי **בחינוך היסודי** מקבל מן המדינה 1.87 שעות שבועיות, בעוד תלמיד ערבי מקבל מן המדינה 1.51 שעות שבועיות בלבד.
- בערים הערביות נמצאת **מרפאה מקצועית** אחת בממוצע על כל 29.5 אלף נפשות, בעוד שבערים היהודיות יש מרפאה מקצועית אחת על כל 15.5 אלף נפשות בלבד.

נתונים אלה מדברים בעד עצמם, ואלה הן תוצאות ההתנהלות של מדינת ישראל מול המיעוט הערבי בתוכה, אשר מהווה כ-19% מן האוכלוסייה. ועדת אור קבעה במסקנותיה, שפורסמו ב-1 בספטמבר 2003, כי "מעניינה של המדינה להסיר את כתם האפליה". קביעה זו של הוועדה אינה קריאה לצמצום פערים בלבד אלא קריאה לשינוי מהותי, לטיפול שורש בבעיית האפליה המוסדית בין יהודים לבין ערבים. כעת האתגר הוא לטפל בגורמי הבסיס ובמבנים הארגוניים והמוסדיים אשר מכתיבים אפליה כה גורפת בכל התחומים.

מענה למצוקות - או ביטול האפליה?

נסיונות הממסד להתמודד עם תוצאות האפליה נגד האזרחים הערבים התבססו עד כה על הכרה בתוצאות האפליה, דהיינו במצבה הקשה של האוכלוסייה הערבית. לכן היתה ההתמקדות במילוי החסר, דהיינו - במענה לצרכים קיימים. גישה זו מכירה במצב הקשה של האוכלוסייה הערבית בישראל, ובמעשיות האופיינית לה היא מניחה כי לאזרחים הערבים צרכים אובייקטיביים וסובייקטיביים שיש למלא אותם,

צעד-צעד, דונם ועוד דונם. גישה זו אמנם מכירה בתוצאותיה של האפליה שקיימת נגד האזרחים הערבים, אך היא אינה מטפלת בעצם קיומה של אפליה זו. דרך זו אינה מכוונת להגעה לשוויון בין יהודים לערבים כצורך של המדינה ביחס לאזרחיה, אלא רק לשיפור-מה של מצב האזרחים הערבים בישראל כמענה למצוקתם.

הצורך - שוויון בין יהודים לערבים

יש להגדיר בבירור: המדינה חייבת לספק לאזרחים שוויון מלא ביניהם, וכן לספק להם תנאי יציבות לאורך שנים. שוויון בין יהודים לערבים יביא כ-18% מאוכלוסיית המדינה להשתתף יותר בכוח העבודה; להשתתף בצמיחה העסקית; להרים את התרומה הנאותה של מוחות בעלי פוטנציאל - בשירות המדינה או בענפי הכלכלה והאקדמיה. מוחות אלה נותרים כיום בצד בשל הדרתם מן המעגלים השונים. המדינה לא יכולה להרשות לעצמה לוותר על ציבור זה ולהשאירו בשולי העשייה היומיומית.

התביעה לשוויון בין היהודים לערבים נתקלת תדיר במחוות המביעות חוסר אונים ובהטלת האשמה במחסור במשאבים כספיים. אולם הקושי אינו כספי כלל וכלל. המדינה כבר הוכיחה כי ביכולתה לבצע חלוקה מחודשת של המשאבים הקיימים, ואף להרחיב את יכולותיה הארגוניות והכספיות עבור מיליון אזרחים חדשים. להלן שתי דוגמאות כיצד הצליחה מדינת ישראל להניע מהלכים היסטוריים, הגובים מחיר משמעותי, למען מטרה שנחשבה בעיני המדינה לראויה.

הדוגמה של קליטת העליה: בעשור שבין 1991-2002 הוכיחה מדינת ישראל כי היא מסוגלת לגייס את הכוחות והמשאבים השונים לקליטתם של כמיליון אזרחים חדשים בקרבה. הקשיים הכספיים, החובבנות, אי-הסדר או סגנון ה"ידיה בסדר" - אותם מאפיינים המיוחסים להתנהלות הממשל בישראל - לא הפריעו כלל למהלך ההיסטורי הזה להתרחש. יותר מכל היה כאן גיוס משאבים כללי לרוחב המערכת הממשלתית, גיוס אשר חדר עמוק עד לאחרון התקציבים. ניתן בקלות לייחס גיוס נרחב זה לייעוד של המדינה - להיות בית ליהודים מכל העולם. אך אין כל ספק כי הייעוד להוות בית לאזרחים שלה הינו ייעוד ראוי, ולכן גם באיחור של למעלה מיובל על הממשלה לבצע את אותו מהלך ממש - הפעם עבור האזרחים הערבים החיים בה.

הדוגמה של נוסחת סווארי במשרד הפנים: שפת השוויון חודרת בשנים האחרונות לשיח הציבורי בישראל, וניכר כי הממסד משתדל שלא להתעלם מכך, וניתן לשמוע כעת התבטאויות של שרים ומנכ"לי משרדי ממשלה אשר מסבירים את הנהגתן של תכניות פיתוח שונות ברצון להגיע לשוויון. אמנם כמו שראינו בפרק על החינוך בדו"ח זה הצליחו מחשבי הנוסחאות של ועדת שושני להבנות אפליה בין ילדים יהודים וערבים, אך להלן נראה גם דוגמה אחרת, המוכיחה כי ניתן לחשב נוסחה ולבצע מהלך להשוואת הקריטריונים בהקצאה ממשלתית.

בחודש ינואר שנת 2004 הורה שר הפנים אברהם פורז על יישום מלא של המלצות ועדת גדיש, אשר החליף את יישום המלצות ועדת סווארי משנת 1994. למרות ההטיה של מסקנות ועדת גדיש לרעת הרשויות הקטנות, אשר רבות מהן הן ערביות, ישום ההמלצות של שתי ועדות אלה הוביל לשוויון עקרוני בקריטריונים בין מענקי האיזון של הרשויות המקומיות היהודיות והערביות. זוהי דוגמה של משרד ממשלתי אשר לקח על עצמו להביא לשוויון בין יהודים לערבים בהקצאת סעיף נכבד למדי בתקציב (בין 3 ל-5 מיליארד ש"ח). ניתן ללמוד מכך על יכולתו של הממסד להטמיע שינוי מהותי במערכת ההקצאות של המדינה לאזרחים.

חשוב להדגיש כי לא פחות מעשור חלף מאז הנחייתו של ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל בשנת 1994 עד להטמעתו של שינוי מפתח ההקצאה בתקציב גדול באחד ממשרדי הממשלה. מיצוי היישום של שינוי זה הגיע רק בשנת 2004. אלה הם טווחי הזמן שנדרשים לשינוי מעמיק ומהותי, ואת זאת יש לקחת בחשבון.

אלה הן שתי דוגמאות ליכולתו של הממסד בישראל להתגייס למשימה היסטורית שהוטלה עליו על ידי המדינה: אחת באופן כללי לרוחב כל השירות של המדינה לאזרחיה, והשנייה בתקציב אחד של משרד אחד מסוים.

כמענה לתביעתה של ועדת אור לקיים שוויון חזרה ועדת לפיד במסקנותיה אל אותו דפוס ישן של עריכת תכניות פיתוח ביישובים הערביים לטווח הקצר והבינוני. המלצת הוועדה היא להקים "רשות ממשלתית לקידום מגזרי המיעוטים", אשר אינה אלא שכלול של מוסד היועץ של ראש הממשלה לענייני ערבים. אך מה שדרוש אינו "קידום מגזרי המיעוטים", אלא שוויון בין האזרחים היהודים והערבים, ולכן יש להקים במקום זאת "רשות לשוויון". יתכן בהחלט שכחלק מן ההגעה לשוויון יקודם במיוחד המיעוט הערבי, אך זאת לא כהיענות לצרכים שלו בלבד, אלא מתוקף זכותו לשוויון מלא עם הרוב היהודי בהנאה ממשאבי המדינה.

מצב האפליה שתואר בדו"ח זה ובקודמיו הינו תוצאה של אי-יישום של 15 תכניות פיתוח שונות לאורך שנות המדינה. לכן מה שנחוץ כעת אינו עוד תכנית פיתוח, או התמקדות בצורך זה או אחר של האוכלוסייה הערבית, אלא שינוי מהותי אשר ימנע בעתיד את הצורך בתכניות נוספות. מי שזקוק לטיפול יסודי ושידוד מערכות הוא דווקא מערך השירותים של המדינה. רק הטמעת התפיסה של שוויון בין יהודים לערבים בכל משרד ומשרד תוכל להביא את המדינה אל מצב בו היא מחלקת את משאביה באופן שוויוני, ואינה מפלה את האזרחים הערבים לרעה לעומת האזרחים היהודים. דווקא הממשלה, על משרדיה השונים, צריכה להיות במרכז תשומת הלב - לצורך שינוי דפוסי ההקצאה של משאבי המדינה.

מדינת ישראל מסוגלת למאמץ היסטורי בסדר גודל כזה, הנחוץ לסגירת הפערים ולביטול האפליה בין יהודים לערבים. חובה על כל מי שרואה בפערים הללו את שורש הרעה לפעול לביצוע מהלך זה. להלן הצעה ראשונית בקווים כלליים, מעין קריאת כיוון לפעולה הדרושה:

על המדינה, באמצעות דרגיה הבכירים ביותר, לפעול לסגירת הפערים בהקדם ובאופן נחרץ וברור, תוך קביעת יעדים ברורים ומחשיים, ולוחות זמנים מוגדרים. (דו"ח ועדת אור, עמ' 767).

קצינה ביזיון

תכנית-עשור לסגירת הפער בין האזרחים היהודים והערבים

סגירת הפערים בין יהודים לערבים בישראל תוגדר על ידי המדינה כיעד ממדרגה ראשונה, על פי המלצת ועדת אור.

- ממשלת ישראל תפנה אל הציבור ותבקש את דעתו באשר לשינוי דרכי ההקצאות. פנייה מיוחדת תיעשה אל הציבור הערבי ומוסדותיו, והמהלך כולו יתקיים תוך דיאלוג עם מוסדות הציבור הערבי.
- תוקם רשות לשוויון בין האזרחים היהודים והערבים. מטרת הרשות תהיה להביא לשוויון מלא בין יהודים לערבים בכל הקצאות המדינה לאזרחיה. הרשות תפעל מתוך משרד ראש הממשלה ותחת פיקוחו.
- סמכויות הרשות לשוויון יואצלו לה מכוח חוק מיוחד לכינונה. בחוק ייקבע גם תקציב מינימום לפעולתה, אשר יחייב כל ממשלה מכהנת ויפוקח בידי ועדה פרלמנטרית מיוחדת.
- מועצת הרשות לשוויון תורכב מנציגי הציבור הערבי ומיהודים. בראש הרשות יעמוד הנציב לשוויון בין יהודים לערבים.
- לרשות לשוויון יהיה נציג בכל אחד ממשרדי הממשלה. אותו נציג יהיה כפוף ישירות לשר, יקיים קשר ישיר עם כל אחד מאגפי המשרד, וכל פעילות המשרד תהיה פרושה בפניו.
- באחריותו של נציג הרשות לשוויון לבחון כל אחת מפעילויות המשרד, ובתום השנה הראשונה לפעילותו יגיש תכנית פעולה מפורטת לסגירת הפערים בתחומים השונים של המשרד.
- התכנית לסגירת הפערים תהיה למשך עשר שנים, ותוגש על פני לוח זמנים במסגרת זו.
- מיום תחילת ביצוע התכנית לסגירת הפערים יתפוך הנציג של הרשות לשוויון אזרחי בכל משרד לאחראי לביצוע התכנית על פי לוח הזמנים שנקבע.
- הרשות תקצה משאבים מיוחדים לגיוס תמיכת הציבור היהודי והערבי לתמיכה בתכנית העשור. הכשרת הלבבות בציבור צריכה להתחיל לקראת תחילת התכנית, ולהמשיך במקביל להתקדמותה.
- בתום יישומה של תכנית עשר השנים יצומצם מבנה הרשות לשוויון. היא תתפוך לגוף המקיים מעקב אחר ישום השוויון למשך עשר שנים נוספות, וכעבור עשרים שנה מיום כינונה היא תפורק.

ירושלים, ספטמבר 2004

A series of horizontal lines for writing, starting from the line the pencil is standing on and extending across the page.

A series of horizontal lines for writing, starting from the line the pencil is standing on and continuing down the page.

A series of horizontal lines for writing, starting from the line the pencil is standing on and extending across the page.

A series of horizontal lines for writing, starting from the line the pencil is standing on and extending across the page.

A series of horizontal lines for writing, starting from the line the pencil is standing on and continuing down the page. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page.